

Rozwój księgozbioru Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy w okresie międzywojennym

Biblioteka Miejska w Bydgoszczy powstała na fali polityki germanizacyjnej w 1903 r. i do 1920 r. jej księgozbiór miał charakter wybitnie niemiecki. Gdy dnia 1 września 1920 r. kierownictwo Biblioteką objął dr Witold Bełza, bibliotekarz lwowskiego „Ossolineum”, wśród 40.012 dzieł w 69.357 tomach znajdowało zaledwie ok. 300 książek w języku polskim¹. Najpilniejszą potrzebą stało się więc utworzenie księgozbioru, który mógłby służyć nowym czytelnikom, do tej pory pozbawionym polskiego słowa. Do tego niezbędne były znaczne nakłady pieniężne. Głównym źródłem finansowania Biblioteki w okresie międzywojennym były fundusze przekazywane z Magistratu. Już w 1920 r. miasto przekazało na zakup i oprawę książek 24.000 marek polskich, a następnie dodatkowo w tym samym roku przeznaczono na zakup polskich książek 100.000 marek.² Może nie było to mało, zważywszy, że polskie społeczeństwo stało wówczas przed wieloma problemami, jednak z punktu widzenia potrzeb czytelników była to kropla w morzu. W kolejnych latach kwoty przeznaczane na prenumeratę czasopism i zakup książek wynosiły nie więcej jak 8–10% wszystkich wydatków związanych z Biblioteką. Biblioteka posiadała niewielkie dochody własne, głównie w postaci ekwiwalentów. Później wpływy Biblioteki zwiększone były o opłaty za świadczone usługi introligatorskie.

Oprócz dotacji od władz miejskich, Biblioteka otrzymywała także w pierwszych latach specjalne fundusze od Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Stanowiły one ok. 1/3 funduszy przeznaczanych na ten sam cel przez miasto. Dotacje te, otrzymywane za pośrednictwem naczelników Wydziału Oświaty Pozaszkolnej w Min. WRiOP (Aleksandra Janowskiego, a następnie Stefana Dembego), poza wyjątkowymi subwencjami na wyposażenie introligatorni, były w całości przekazywane na zakup książek³. Przy niewielkich dochodach, z których jedynie nieznaczna część budżetu mogła być przeznaczana na uzupełnienie księgozbioru, głównym rodzajem nabytków w okresie międzywojennym stały się dla Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy dary przekazywane przez osoby prywatne, instytucje społeczne i państwowe. Pamiętać należy, że ten sposób powiększania księgozbioru zapoczątkowany został jeszcze w czasach niemieckich⁴. Obok darów

¹ *Sprawozdanie Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy 1920-1927*, Bydgoszcz 1928, s. 4.

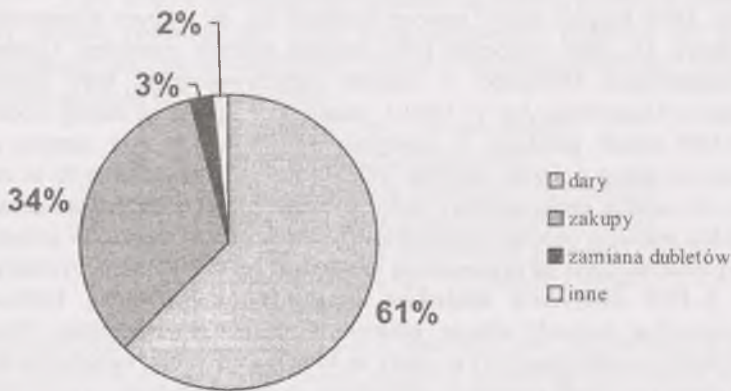
² Zob. *Z Biblioteki Miejskiej*, „Orędownik Urzędowy Miasta Bydgoszczy”, 1923 nr 18, s. 12.

³ Zob. *Sprawozdanie ...*, s. 13.

⁴ Zob. E. Szmańda, *Początki i rozwój działalności*, w: *Z życia i pracy bydgoskiej księżnicy. Księga pamiątkowa Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy 1903-1963*, Bydgoszcz 1965, s. 15-16.

i zakupów w okresie międzywojennym nabytki biblioteczne pochodziły z zamiany dubletów, z depozytów i z bezpłatnego egzemplarza wydawnictw rządowych i komunalnych⁵ (procentowy udział poszczególnych rodzajów nabytków w powiększaniu księgozbioru Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy ujęty został na wykresie 1, natomiast ilościowy wpływ dokumentów z różnych źródeł przedstawia tabela 1).

Wykres 1. Rodzaje nabytków.

⁵ Biblioteka, generalnie, nie otrzymywała darów pieniężnych, jednak dwukrotnie zdarzyło się, że ofiarodawcy przekazali niewielką kwotę. W 1920 r. grono sędziów Sądu Najwyższego z Warszawy, którzy chwilowo przebywali w Bydgoszczy, przeznaczili 1200 marek na zakup książek dla Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy. Zob. WiMBP, *Inwentarz* [dalej jako *Inwentarz*], rok 1920, poz. 1118: *Z Biblioteki*, „Nowe Tory”, 1920, nr 3, s. 22.

Tabela I. Struktura nabytków Biblioteki w latach 1920–1939.

Lata	Dary		Zakup		Zamiana dubletów		Inne Za oprawę (oraz depozyty)	
	Dzieła	Tomy	Dzieła	Tomy	Dzieła	Tomy	Dzieła	Tomy
1920	2441	2670	456	609	5	5		
1921	1220	1531	1139	1923	159	215		
1922	1455	2953	212	462	10	12		
1923	1033	1703	225	448	9	14		
1924	384	964	214	429	76	81	(3**)	(3**)
1925	1190	2540	778	820	136	164	196	196
1926	306	440	510	777	81	99	12	17
1927	362	590	488	758	24	24	16	16
1928	932	1524	578	820	34	81	18	18
1929	1147	1437	869	1543	38	40	41	42
1930	1120	1879	563	968	50	58	46	52
1931	2635	3722	1017	1283	78	104	24	24
1932	582	678	951	1053	47	62	26(5**)	22(5**)
1933*	983	bd	607	bd	31	bd	16	bd
1934	693	896	622	698	35	45	21(48***)	25(48***)
1935	1151	1377	522	598	30	30	46	49
1936	485	607	593	678	16	23	6	6
1937	1054	1210	403	495	30	32	12	12
1938	1158	1287	375	463	6	8	12	12
1939*	829	bd	275	bd	17	bd	3	bd

* dane za te lata wg „Inwentarza” Biblioteki (nie uwzględniono liczby tomów, gdyż kolejno wpływające woluminy dopisywano do pierwszego tomu w „Inwentarzu”)

** także za zagubioną książkę

*** depozyt

Dane z lat 1920–1930 opracowano wg danych statystycznych zawartych w sprawozdaniach rocznych Biblioteki. Zob. Archiwum WiMBP, sygn. 1/16, 1/17, 1/24. Za lata 1931–1938 dane wg sprawozdań rocznych administracyjnych i sprawozdań Biura Katalogowego BM. Zob. Archiwum WiMBP, sygn. 1/27, 1/28,

1/29. W sprawozdaniach wcześniejszych nie rozróżniano depozytów, wydawnictw pozyskanych w zamian za oprawę książek, zamianę dubletów, ekwiwalentów w późniejszych latach wprowadzono słuszne poprawki rozszerzające rodzaje nabytków.

Zakupów książek dokonywano najczęściej w bydgoskich księgarniach Narcyza Gieryna i Leona Posłuszneego. Publikacje nabywano także w księgarniach i antykwiariatach na terenie całego kraju, m. in. we Lwowie, Warszawie, Krakowie, jak również bezpośrednio u wydawców. W przypadku książek zakupionych z dotacji Min. WRiOP w „*Inwentarzu*” pojawiał się wpis „z subwencji Min. Oświaty”⁶.

Ważnym źródłem pozyskiwania cennych dokumentów była zamiana dubletów. Dokumenty wpływające z tego źródła stanowiły przykładowo: w roku 1920 – zaledwie 0,2% ogólnej liczby nabytków, w 1921 – 7%, w 1923 – 0,9%, w 1924 – 9,4%. Statystyki nie są tu wiele mówiące, gdyż przedstawiają tylko liczbę darów, a nie ich wartość. Zdarzało się, że z wymiany Biblioteka pozyskiwała bardzo interesujące rękopisy i druki, np. w latach dwudziestych Biblioteka otrzymała z Biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Płocku cenne starodruki (m.in. dzieła G. Piramowicza, J.U. Niemcewicza) i polonika⁷ oraz niezwykle cenny, z punktu widzenia badań nad historią społeczeństwa Bydgoszczy, rękopis bydgoskich ksiąg testamentowych z lat 1581–1620 r. – „*Liber Testamentorum Civilium Bidgostiensium*”⁸. Wymianę dubletów przeprowadzano również z osobami prywatnymi⁹. Pozyskano w ten sposób głównie współczesne wydawnictwa z zakresu popularnej literatury francuskiej, historii i sztuki.

Oprócz dubletów, wymianie służyły też własne, publikowane sprawozdania, ekslibrisy i wydawnictwa okolicznościowe¹⁰, za które otrzymywano sprawozdania

⁶ Zob. *Inwentarz*, rok 1920, poz. 2026.

⁷ Zob. *Inwentarz*, rok 1921, poz. 1705-1709; rok 1921, poz. 2335-2414.

⁸ WiMBP, *Inwentarz rękopisów* poz. 197. Dokument ten po oprawieniu i przeprowadzeniu zabiegów konserwatorskich przez Piotra Karowskiego przekazany został po II wojnie światowej Archiwum Państwowemu w Bydgoszczy.

⁹ W 1921 r. kilka książek wymieniono z ks. Janem Kleinem, kustoszem i twórcą bydgoskiego muzeum. Zob. *Inwentarz*, rok 1921, poz. 1911 oraz poz. 1982-1988.

¹⁰ Najważniejszym z takich wydawnictw, dzięki któremu pozyskano wartościowe dokumenty była księga pamiątkowej *Na dziesięciolecie Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy*. Druk ten o charakterze bibliofilskim, wydany w 1932 r. w nakładzie 203 egzemplarzy, uzyskał bardzo przychylnie recenzje, również poza granicami kraju, m. in. w Niemczech, we Włoszech i Grecji, a w 1937 r. książkę przesłano na wystawę światową do Paryża. W zamian za Księgę, Biblioteka otrzymała do dnia 5 marca 1934 r. 204 książki, 4 rękopisy, 4 autografy, 9 fascykułów akt, prenumeratę czasopisma, zniżkę w prenumeracie innego, 85 ekslibrisów, a także 90 zł.. Zob. Archiwum WiMBP, sygn. 1/82, *Księga Pamiątkowa Biblioteki Miejskiej. Akta Generalne*, k. 56-65; *Adoracje niemieckie dla polskiej sztuki i nauki*, „*Dziennik Bydgoski*”, 1933 nr 224, s. 8; *Na marginesie*, „*Dziennik Bydgoski*”, 1934 nr 23, s. 7.

i księgi pamiątkowe innych instytucji. W celu wymiany nawiązywano także kontakty z kolekcjonerami, np. w 1934 r. Tadeusz Szpakowski z Warszawy przekazał w zamian za ekslibrisy 12 dzieł z zakresu bibliologii i ekslibrisologii¹¹.

Stosunkowo niewielka liczba nabytków pochodziła z depozytów. Pierwszym, większym i zarazem najcenniejszym depozytem wieczystym była w dziejach Biblioteki Miejskiej *Bibliotheca Bernardina*¹², którą w całości przejęto w 1920 r. W kolejnych latach wpływały depozyty zarówno od osób prywatnych, jak i instytucji. Czasem, jak to było w przypadku depozytu inż. Adama Supińskiego z Bydgoszczy, który przekazał na okres 10 lat korespondencję swojego dziadka, znanego ekonomisty Józefa Supińskiego, zdarzało się, że gdy mijał wyznaczony termin zwrotu, właściciel przekształcał depozyt w dar¹³. Wyraźnie fakt przekształcenia depozytu w dar zaznaczono przy inwentaryzowaniu niemieckich księzek pochodzących z Teatru Miejskiego w Bydgoszczy. Przekazujący je w 1921 r. Magistrat Miasta zastrzegł, że w razie przedawnienia książki stanowić będą własność Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy¹⁴.

Nieco inny charakter miał dar Wydziału Oświaty Pozaszkolnej Ministerstwa WRiOP z 1920 r. Książki stanowiły część daru M. Arcta i były własnością Ministerstwa. Przekazywano je bezpłatnie w użytkowanie bibliotekom ludowym, lecz instytucje przejmowały dar pod pewnymi warunkami, m.in. musiały ściśle kontrolować wypożyczanie, składać okresowe sprawozdania, a książki nie mogły być wypożyczone na dłużej niż jeden miesiąc¹⁵.

Od 1927 r. Biblioteka otrzymywała bezpłatny egzemplarz wydawnictw państwowych i samorządowych przesyłanych przez ministerstwa, województwa, starostwa, magistraty itp.¹⁶ Dane dotyczące tych wpływów – jako egzemplarzy obowiązkowych – uwzględnione były w sprawozdaniach tylko w latach 1929–1931 (w 1929 r. – 204 jednostki, w 1930 r. – 67 jednostek w 192 tomach i w 1931 r. – 162

¹¹ *Inwentarz*, rok 1934, poz. 1338-1349.

¹² Jest to jeden z najstarszych księgozbiorów bydgoskich, początkami swymi sięgający końca XV wieku. Do dziś z ksiąg zakonu bernardynów zachowało się 1381 wol. w tym 99 inkunabułów w 86 wol. Zob. Mincer F., *Biblioteka bernardynów bydgoskich i jej ofiarodawcy*, „Kronika Bydgoska”, t. 11:1989 [druk 1991] s. 221-234; *Katalog inkunabułów Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Bydgoszczy*, oprac. Jolanta Ociepa, Bydgoszcz 1999.

¹³ WiMBP, *Inwentarz autografów*, poz. 43 (poz. a,c,l,m,n,o,p,r).

¹⁴ *Inwentarz*, rok 1934, poz. 804-839.

¹⁵ Archiwum WiMBP, sygn. 1/58. *Dary rządowe. Książki i pisma*, k. 24.

¹⁶ Na mocy okólnika MSW. Zob. *Okólnik nr 189 Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dnia 8 listopada 1927 r. w sprawie obdzielania bibliotek wydawnictwami urzędowymi*, Dz. Urz. MSW, 1927, nr 3/4, poz. 69.

jednostki w 200 tomach)¹⁷. W pozostałych przypadkach nabytki te były traktowane jak dary. Należy w tym miejscu przypomnieć, że dyrektor Bełza podejmował starania pozyskaniu dla Biblioteki egzemplarza obowiązkowego, co jednak się nie powiodło¹⁸.

Część pozyskanych dokumentów stanowiła ekwiwalent za zagubioną lub zniszczoną przez czytelnika książkę. W statystykach Biblioteki dane te uwzględnione były tylko w sprawozdaniach z dwóch lat. W 1926 przekazano w zamian za zagubione i zniszczone książki 3 dzieła w 6 tomach¹⁹, a w 1932 r. 5 dzieł²⁰. Jednak wśród zapisów inwentarzowych również w innych latach występowały zapisy mówiące o ekwiwalencie za zagubione książki.

Sporadycznie pojawiają się w źródłach adnotacje mówiące o rekompensatach za uszkodzenie dokumentu należącego do księgozbioru Biblioteki. W „*Inwentarzu*” z 1937 r. spotkać można notatkę stwierdzającą, że czytelnik ofiarował publikację w zamian „za poplamienie książki”²¹. Jednakże zarówno książki pozyskane w zamian za oprawę, jak i ekwiwalenty za zniszczone, zagubione czy poplamione książki, otrzymywały w „*Inwentarzu*” symbol „D”, to znaczy taki, jak rzeczywiste dary. Podobnie było z książkami zakupionymi z ekwiwalentów pieniężnych otrzymanych za przetrzymywanie książki²².

Swoistym rodzajem „daru” były upusty stosowane przez księgarnie i antykwariaty, a także osoby prywatne i instytucje sprzedające swoje wydawnictwa. Księgarze i antykwariusze najczęściej dawali Bibliotece rabaty w wysokości 5–10% i to zarówno przy zakupach kilku jak i kilkudziesięciu książek jednorazowo. Upusty w przypadku osób prywatnych polegały na tym, że książki wyceniane były możliwie nisko²³. Z kolei zdarzało się, że dużych rabatów udzielały niektóre instytucje, np. Towarzystwo Numizmatyczne w Krakowie udzieliło Bibliotece 25% upustu na własne wydawnictwa²⁴.

Nieco odmiennym sposobem powiększania zbiorów była realizacja propozycji kierowniczkii wypożyczalni, Janiny Łukaszeuiskiej, aby każdy „nowozapisujący się czytelnik” ofiarowywał jedną książkę. Szczegółowe instrukcje w tej sprawie wydał

¹⁷ Archiwum WiMBP, sygn. 1/27. *Sprawozdania roczne. 1931-1936*.

¹⁸ Biblioteka „Ossolineum” we Wrocławiu, rps sygn. 14589/II, *Korespondencja Witolda Bełzy*, s. 77-80 [List Stefana Dembego do Bełzy, b.d.].

¹⁹ Archiwum WiMBP, sygn. 1/16. *Biblioteka Miejska. Sprawozdania roczne. 1921-1928*, k. 104.

²⁰ Tamże, sygn. 1/28. *Sprawozdania roczne Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy*, k. 72.

²¹ *Inwentarz*, rok 1937, poz. 416.

²² Tamże, rok 1934, poz. 721-723.

²³ Zbiór 300 fotografii, zgromadzonych przez Ernesta Łunińskiego, przedstawiających znanych Polaków, zakupiono za niską sumę 700 złotych. Zob. *Inwentarz*, rok 1934, poz. 1145-1155.

²⁴ *Inwentarz*, rok 1939, poz. 95-104.

15 czerwca 1928 r. dyrektor Witold Bełza²⁵. Według wytycznych, składanie książek miało być dobrowolne, a czytelnik, który odmówił złożenia daru, miał być traktowany tak samo, jak inni czytelnicy, ponadto przyjmowane miały być wszystkie książki bez względu na objętość: „o 15 stronach lub 10 tomach” poza „bezwartościowymi romansidłami”. Niemcy mogli składać książki niemieckie, Polaków proszono jednakże przede wszystkim o książkę polską, lecz gdyby jej nie mogli złożyć, przyjmować należało każdą. Pieniądzy nie można było natomiast przyjmować w żadnej formie. Dzięki tej inicjatywie w ciągu dwóch miesięcy 1927 roku (zarządzenie wprowadzono w listopadzie) do Biblioteki wpłynęło 106 dzieł²⁶, a w sumie w okresie 1927–1930 – 2200 tomów²⁷. Niestety obecnie nie ma możliwości wykazania, które wydawnictwa trafiły do Biblioteki tą drogą, gdyż w „Inwentarzu” wpływy te traktowane były na równi z pozostałymi darami. Widoczne jest jednak w zapisach inwentarzowych od końca 1927 r. nasilenie się darów pojedynczych, a nawet takich, w których jedną książkę ofiarowywało kilka osób. Potwierdzeniem tych obserwacji, świadczących o aktywności osób korzystających z usług Biblioteki, są informacje zawarte w sprawozdaniach rocznych. Uwzględniano w nich dzieła ofiarowane przez czytelników Biblioteki i dzieła przekazane przez innych ofiarodawców. Tego typu informacje zachowały się jednak jedynie w sprawozdaniach rocznych za lata 1929–1932 i 1934 (tabela 2).

Tabela 2. Dary czytelników Biblioteki i pozostałych ofiarodawców

Lata	1929		1930		1931		1932		1934	
	dz.	t.	dz.	t.	dz.	t.	dz.	t.	dz.	t.
Czytelnicy Biblioteki	496	556	712	737	398	412	201	212	279	288
Inni ofiarodawcy	455	590	341	950	2085	3605	381	796	bd	bd

Wreszcie ostatnim rodzajem nabytków były materiały otrzymywane w zamian za oprawę. Czytelnicy chcący oprawić swoje książki w introligatori należącej do Biblioteki, zamiast opłacać usługę, mogli przekazać w zamian jakieś dzieła. Bardzo często korzystał z tej możliwości sam dyrektor Bełza²⁸. Czasem, sprzedający stosowali upusty przy sprzedaży swoich zbiorów Bibliotece, gdy w bibliotecznnej introligatori

²⁵ Archiwum WiMBP, sygn. 1/8, *Rozporządzenia Dyrekcji 1921-1939*, k. 35.

²⁶ *Sprawozdanie ...*, s. 18.

²⁷ E. Szmańda. *Początki i rozwój działalności*, w: *Z życia i pracy bydgoskiej Książnicy. Księga pamiątkowa Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy 1903-1963*. Bydgoszcz 1965. s. 21.

²⁸ *Inwentarz*, rok 1938. poz. 457-458

przeprowadzono konserwację ich książek. Przykładowo, w 1938 r., Wacław Sobociński za wykonaną usługę, dał 10 % upust na sprzedane Bibliotece książki²⁹.

Specyfiką Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy było to, że posiadała część księgozbioru z tzw. „zasobu niemieckiego”. Były to pozostałości z okresu niemieckiego, nie wpisane wcześniej do „*Inwentarza*”. Pozostałości te, określane najczęściej jako wpływy „z zaległości niemieckich”, wprowadzane były sukcesywnie od 1920 r. do „*Inwentarza*”³⁰. Nie były one uwzględniane w statystykach, za wyjątkiem roku 1930, kiedy to w sprawozdaniu rocznym wykazano wśród nabytków 45 dzieł w 47 tomach pochodzące z niemieckich dubletów³¹. Podobnie było w przypadku „odnalezionych” książek i dokumentów (np. mapy znalezionej w jednym z dzieł pochodzących z Bernardyny³²), które nie były podawane w statystykach. Zdarzało się także, że niektóre książki, jako cenniejsze, przekazywane były z Biblioteki Ludowej do księgozbioru Biblioteki Miejskiej, jak np. książki z daru Srokowskich³³.

Niekiedy dokumenty trafiały do Biblioteki w nietypowych okolicznościach. Tak było z planami i gazetami wydobytymi z fundamentu rozebranego pomnika Fryderyka II, króla pruskiego. Dokumenty znajdujące się w cynkowej puszcze w 1926 przekazano do Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy³⁴. Także dokumenty spod drugiego pomnika z czasów pruskich, poświęconego cesarzowi Wilhelmowi I, Magistrat Miasta złożył w 1934 r. w Książnicy³⁵.

Do Biblioteki wpływały zbiory bardzo zróżnicowane. Nic nie wiadomo na temat przeprowadzanej selekcji napływających zbiorów. Przyjmowano w zasadzie wszystko. Dyrektor Bełza tylko w przypadku darów dla Biblioteki Miejskiej zastrzegał, aby nie gromadzić mało wartościowej literatury, np. romansów³⁶. Jedyнным śladem selekcji wpływających materiałów są wzmianki o dubletach. Cenniejsze wydawnictwa gromadzono w dwóch egzemplarzach. W takich sytuacjach w książce i w „*Inwentarzu*” pojawiała się notatka „świadomy dublet”³⁷. Pozostałe dublety odkładano. Służyły one wymianie z innymi bibliotekami, bądź też osobami prywatnymi. Niekiedy zdarzało się, że wymieniano już istniejący egzemplarz na

²⁹ Tamże, rok 1938, poz. 270.

³⁰ Tamże, rok 1920, poz. 1116.

³¹ Archiwum WiMBP, sygn. 1/27. *Sprawozdania ...*, k. 3.

³² *Inwentarz*, rok 1921, poz. 1937.

³³ Tamże, rok 1929, poz. 292-317.

³⁴ Tamże, rok 1937, poz. 129.

³⁵ *Inwentarz*, rok 1934, poz. 1366.

³⁶ Zob. wyżej instrukcje dotyczące przyjmowania darów od czytelników, przypis 25.

³⁷ Tak też było w przypadku 3 książek z serii „Biblioteczka Teatrów Amatorskich” (Lwów 1879), które jako „unikat” przesunięto z dubletów do zbiorów. Zob. *Inwentarz*, rok 1935, poz. 344.

cenniejszy, np. opatrzony dedykacją³⁸. Informacje o dubletach podawane w sprawozdaniach były początkowo szacunkowe. Przykładowo: w sprawozdaniach wykazywano, że roku 1921 wpłynęło 500 dubletów; w 1922 r.– 1500; w 1925 r. – 500³⁹; w 1934 r.– 150⁴⁰. Dopiero jednak od 1937 w sprawozdaniach podawano rzeczywistość, a nie szacunkową, liczbę dubletów. Z pewnością były to prawie wyłącznie dary, jednak nie sposób ustalić, od kogo pochodziły.

Oprócz przesunięć do dubletów nie zdarzało się, aby książki były wycofywane z księgozbioru z innych względów, np. z powodu dezaktualizacji, zaczytania. Inaczej postępowano z „prohibitami”, które umieszczane były w specjalnej szafie⁴¹.

Wg danych zawartych w sprawozdaniu z dnia 15 sierpnia 1939 r., podsumowującym okres międzywojenny, Biblioteka dysponowała wówczas 81.040 dziełami w 136.500 tomach⁴². W posiadaniu Książnicy znajdowało się 185 inkunabułów, 433 rękopisy, 1458 autografów, 868 ekslibrisów, 1387 dysertacji (włączonych do głównego księgozbioru), 115 map dużych i 1002 małe, archiwaliów 347, dubletów 4095. Dzieła opatrzone były 1011 dedykacjami. W okresie „polskim”, wg tych danych, Książnica wzbogaciła się więc o 41.028 dzieł w 67.144 tomach. W poprzednim okresie, „niemieckim”, zgromadzono 40.012 dzieł w 69.357 tomach⁴³.

Jednak nadchodzący okres II wojny światowej statystyki te miał zmienić. Skutkiem działań wojennych zniszczeniu uległo wiele cennych druków, w tym inkunabułów. Niemcy przekazali na makulaturę dużą część dzieł polskich. Usunięto z Biblioteki niemal wszystkie broszury patriotyczne. Nowi „właściciele” próbowali również położyć rękę na cennej kolekcji polskich dokumentów pochodzących z daru Kazimierza Kierskiego⁴⁴. Dokumenty te, odnalazły się dopiero pod koniec lat 60. w zbiorach BN. Z pasją tropione były druki esperanckie, jak również książki o tematyce żydowskiej. Ogółem straty wyniosły 25 tys. 500 tomów z Biblioteki Głównej i 34 tys. tomów z Biblioteki Ludowej⁴⁵.

³⁸ W 1921 r. ofiarowane przez Sekcję Śląską przy Towarzystwie Oficerów dla Ofiar Wojny w Warszawie „*Pieśni dzienne*” Zygmunta Glogera, zastąpiono egzemplarzem z podpisem autora. Zob. *Inwentarz*, rok 1921, poz. 1542.

³⁹ Archiwum WiMBP, sygn. 1/16. *Sprawozdania ...*

⁴⁰ Tamże, sygn. 1/28. *Sprawozdania ...*, k. 130.

⁴¹ Zob. *Inwentarz*, rok 1928, poz. 1035.

⁴² Były to jednak dane szacunkowe. Zob. Archiwum WiMBP, sygn. 1/29, k. 10.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Zob. *Katalog darów prof. Leonowej Wyczółkowskiej, prof. Konstatnego Laszczki i prezesa Kazimierza Kierskiego*, Bydgoszcz 1937; J. Eis, *Kazimierz Kierski i jego kolekcja*, Bibliotekarz Bydgoski, 1996 nr 1, s. 44-55.

⁴⁵ Istniejąca od 1898 r. Biblioteka Ludowa w 1920 r. włączona została w strukturę Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy. Jednak jej księgozbiór pozostał odrębny. Zob. A.